

SOPRONI KÖNYVESPOLC

KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ

Koltai András: Batthyány Ádám: Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén.
Győr, 2012.

Koltai András Batthyány Ádám-monográfiája 2012-ben jelent meg a Győri Egyházmegyei Levéltár sorozatában. A csaknem 40 íves kötet olvastával elmondhatjuk: kiváló mű született. A könyv fontos tartalmú, tekintélyes munka jól olvasható fejezetekkel, a főúri udvarok kutatásának összegző műve, amely a 17. századi Dunántúl főnemességének életét és szellemi világát mintaszerű pontossággal jeleníti meg. Koltai szándéka szerint „E könyv kísérlet egy tipikus nyugat-magyarországi főnemes műveltségének, hitének, életmódjának és társadalmi kapcsolatainak rekonstruálására. A vizsgálódás középpontjában az udvar, a főúr több száz főnyi kibővített családja áll, amelyben familiárisok, fraucimerek, deákok szolgálták Batthyány Ádámot a rangja és vagyona által megkívánt különféle feladatokban.”

Ez a monográfia szerzője 20 esztendő folyamatos kutatásai alapján íródott meg. A főnemesi műveltség felmérése jegyében megírt mű természetesen főleg Batthyány Ádám és udvara életét vizsgálja, de ennél valóban többet nyújt, hiszen a Batthyány család számos szállal kötődik a közeli Nádasdy és Esterházy családokhoz is. Batthyány Ádámról és koráról írt könyve tehát szerencsésen „túllép” a megjelölt címen. Számos fejezete az egész Dunántúlra és az egész 17. századra is igaz. Szerzője 1994-ben a rohonci birtokigazgatásról írt szakdolgozata megvédése óta ebben a témakörben írta eddigi fontos könyveit, közzé tette tanulmányait, forrásközléseit. A *Batthyány Ádám könyvtára* című munkája (Budapest – Szeged, 2002) megrajzolja az egész szellemi hátteret. Ezt a sort folytatja a *Magyar udvari rendtartás* c. forrásgyűjteménye. Batthyány Ádámról szóló monográfiájában tehát egymásra épülő kutatás-sorozat bontakozik ki.

Könyve előszavában hivatkozik a tudós elődökre, Takáts Sándor, Váczy Péter, Sinkovits István, Kubinyi András és mások kutatásaira, akik „részletesen feltárták, milyen nagy szerepe volt a középkori magyar familiáris rendszernek a főúri udvarok működésében” Hivatkozik arra is, hogy Varga J. János értekezésének 1981-es megjelenéséig „a XVI–XVII. századi familiaritásról...nem készült áttekintő munka.” Az 1984-es pápai konferencia, amelynek anyaga a *Magyar reneszánsz udvari kultúra* című kötetben jelent meg 1987-ben, már bebizonyította, hogy újra elkezdhető az udvari élet kutatása.

A monográfia elején figyelmeztet arra a szerző, hogy az *udvar*, *udvariság* fogalma már az 1476 körül írt „Szabács viadala” kéziratban megjelenik. Az ide kötődő jelentéscsoportban magyarázza a *familiaritás* sajátos tartalmát, hivatkozik Kubinyi András pontos meghatározására, arra, hogy familiárisnak azt a nemes személyt nevezzük, aki beáll egy másik katonai szolgálatába, és ott birtokigazgatási, udvari szolgálatot lát el. A

familiárisi rendszer feladatait a Batthyány család mindenkor vállalta. Ezért is kívánta Batthyány Lajos kancellár ezt Mária Terézia királynővel elismertetni. Azt kérte az uralkodónőtől, hogy ismerje el a családnak azt a pelikános címerét, melyet ezekért a szolgálatokért kapott Batthyány Boldizsár II. Ulászló királytól. Így került be a család a „*nagyságosok rendjébe*”. Mindezekről a Batthyány család példásan pontosan összeállított genealógiája is tájékoztatja az olvasót.

Tisztes képet kapunk a család felemelkedése kezdeteiről, a reformációhoz kötődő Batthyány Boldizsárról, aki főúri peregrinációja során Franciaországban járt. 1559-től 1561-ig Guise herceg szolgálatában állt, majd Németújvárra visszatérve birtokán tudóskört szervezett, de könyvgyűjtőként is jelentős feladatot vállalt, ugyanakkor látványosan távol maradt a bécsi királyi udvartól. A főúri család utolsó, a reformációhoz hűséges tagja Batthyány Ferenc (1573?–1625), Ádám édesapja volt. Végigjárt ugyan egy rövid peregrinációt, de élete főleg Nyugat-Magyarországhoz kötődik, ahol a hazai török ellenes harcok erőssége lett. Barátkozott a költő Balassi Bálinttal is. Ugyanakkor udvari szelleme, lelkülete későbbi feleségéhez, Lobkovitz Poppel Évához írt levelezéséből követhető, amelyeket „Édes egyetlen lölköm” vagy „Mein ein(z)iges Leben” címmel magyarul és németül írt. Az 1590 táján született „Eviczka” Dobrán vagy Szentgotthárdon, a családi birtokon sajátította el igazán jól a magyar nyelvet. Végül a fiatalok 1607-ben kötöttek házasságot.

Batthyány Ferenc elnyerte a dunántúli kerület főkapitányi tisztségét, sőt 1605-ben Sopron megye főispánságát is. Feladatkörében azonban főleg mankóbüki Horváth Bálint alispánja segítségére támaszkodott. 1621-ben Bethlen Gábor mellé állt, majd egy évvel később kegyelmet nyert II. Ferdinándtól. 1622-ben a négy nádorjelölt egyike, de csak megyéje, Sopron megye szavazott rá. 1625 szeptemberében hunyt el, személyében a protestáns egyházak legfontosabb pátrónusukat veszítették el.

A bécsi udvari szolgálatot vállaló fia, Ádám, néhány éven belül áttért a katolikus vallásra. Koltai erről is írt társszerzőivel, Iványi Péterrel és Fazekas Istvánnal a *Pázmány Péter és a Batthyányiak* című. könyvben, amelyben 1629-ben született „Áttérési irata” is olvasható. Anyja, Poppel Éva kitartott evangélikus vallásában, bár Pázmány Péternek többször is küldött orvosságot kedveskedésként. Az anya és a fia közt azonban folyamatossá váltak ellentétek, különösen azután, hogy Ádám húga, Margit, Csáky László gróf felesége lett.

A bécsi udvari szokásrend, az előírások és szabályrendszerek elsajátítását Batthyány Ádám bécsi kamarási szolgálata indokolja. „Batthyány Ádám 1630-tól 1637-ig tartó, 1632-ig viszonylag folyamatos szolgálata egyik leghosszabb lehetett a magyarok között” – írja Koltai. Udvari szolgálata során ismerte meg azt a szokásrendszert, melyet saját udvartartásában is kialakított, és betartását megkívánta a mellette és közelében szolgálóktól. Udvari szolgálata idején ismerte meg Aurora Catharina Formentini udvarhölgyet, és szerelmi házasságot kötött vele. Lakodalmát maga Gonzaga Eleonóra, II. Ferdinánd felesége rendezte meg a Hofburgban. A szertartáson anyja, Poppel Éva is részt vett, pedig azelőtt az Illésházy Katalinnal kötendő házassági tervet pártfogolta. A megvalósult házasságról Esterházy Miklós nádor már 1631-ben tudósította feleségét. A menyasszonyt „a nagy bécsi Hajnal lány” névvel emlegeti: „Bottányiné asszonyo-

mat oly akadék találta, akin nem keveset fog búsulni, azt a nagy bécsi Hajnal lányt ugyan elvette fia, Ádám”.

Ezután már szükségessé vált a család számára „Az udvar épített környezete” megteremtése. A főnemes ifjú feleségével hazaköltözött Németújvárra, de udvari életünk fontos környezete volt Rohonc is. Az ottani, 1945 tavaszán értelmetlenül elpusztult reneszánsz-barokk várkastélyról szintén Koltai kutatásai alapján alakíthatunk ki képet. Németújvár esetében elmondhatjuk, hogy maga a család bontotta le a tetőt a hajdani palota-várról, mert a romokért nem kellett tetemes adót fizetniük. Batthyány Ádám azonban a fiúörökös jogán Szalónak átvételét szorgalmazta, melyet aztán 1636-os tárgyalások során el is ért. Poppel Éva egyre inkább visszaszorult kedvelt helyszíneiről. Ádám azonban azt írta főember szolgálójának, Francsics Györgynek : „az rohonci vidék nem elégséges az atyámfia eltartására.”

Élete utolsó két évtizedében kialakította udvari előírásait. „Rendet akarnék szabni uraim közéz” – idézi a szerző. „Főuraim és viceuraim” kötelelességeit – a continuous, állandó szolgálatban lévőkét – most szabták meg igazán. Udvari tisztségekből átkerülhetett egy-egy alkalmas nemes „az udvari hadnagy” katonai feladatai ellátására, ebben Batthyányt több száz tisztviseelője segítette. Mindkét feladatkörben (udvari és katonai) pontosan követhetők az inasok, asztalnokok, étkefogók feladatai, akik aztán alkalmasság alapján részt vállaltak a főnemes katonai vállalkozásaiban is. Koltai rombuszokkal jelöli könyvében az egyedi tisztségeket, kerekített téglalapokkal az udvari csoportokat. A vázlatrajz alapján követhetjük az udvari sereg feladatait is.

Jellemző példaként idézzük a pohárnokok feladatait. „Edényeket, késeket tisztántart, és azokat másra nem bizza.” Batthyány Ádám fia, Kristóf elrendelte, hogy „az pohárnokházban se légyen szabad senkinek járni(...) s az tálokra ... az ajtónálló fog vigyázni a pohárnokokkal együtt”. Ezeket a szabályokat kicsiben akkor is követték, amikor diákként fiai : Kristóf és Pál soproni tanulmányaikat folytatták a jezsuita gimnáziumban, majd ez a kicsinyített udvartartás Grazba is követte a főúri ifjakat. Kialakult a Batthyány udvarban az öröm és a gyász szabályzatrendszere is. Batthyány Ádám irányította lánya, Eleonóra és Esterházy László lakodalmi szertartását (sokszor a saját akarátát érvényesítve). De részt vállalt a Vezekénynél elesett négy Esterházy c ünnepléses gyászának megszervezésében is.

A monográfia számos fejezete soproni helytörténeti ismereteinket is gazdagítja. Így az „Egy jó véget látunk” *Élet és halál az udvarban* című fejezetben Lónyi Mihály soproni plébános életútjára hivatkozhatunk, akinek papi karrierje Batthyány Ádám udvarából indult el. Jelentős szerepet vállalt a Batthyány birtokok katolizálásában. Ő rendezte be 1634-ben a főúr soproni országgyűlési szállását, megszerezte 1639-ben a Szent Erzsébet oltárjavadalmat, majd végül Batthyány Ádám ajánlásával elnyerte a soproni plébánosi tisztséget.

„...Batthyány Ádám koporsóját 1659. június 16-án a temetési mise végén elhelyezték a németújvári ferences templom kriptájában” – írja könyve záró fejezetében Koltai. A főnemes végrendeletében arra törekedett, hogy a kiépített Batthyány-birtok élete változatlanul folyjék tovább. Azonban két fia, Kristóf és Pál két különálló udvartartást épített ki.

A könyv Függeléke élén olvasható két végrendelet: Batthyány Ferencné Lobkovitz Poppel Éváé (Dobra, 1640) és fiáé, Batthyány Ádámé (Németújvár, 1658). Ez a két irat mintegy összegzi azt a főúri udvari világot, melyet az anya és a fia kialakított a Batthyány birodalomban.

RITTLING LÁSZLÓ

Bene regi – A király javára. Ebergényi László császári altábornagy szerepe a szatmári békekötésben. kiad. Mészáros Kálmán.
Budapest, 2010.

Mészáros Kálmán jelentős léptékű forráskiadványt készített 2010-ben. A Nap Kiadó gondozásában megjelent mű, hasonlóan a Rákóczi Források című sorozat első¹ és második² kötetéhez, ez a könyv is a Rákóczi-szabadságharc, azon belül pedig a szatmári béke időszakába kalauzolja el az olvasót. A sorozat harmadik részében báró Ebergényi László válogatott leveleivel és írnoka, Bivolínyi István részlegesen fennmaradt naplójával ismerkedhetünk meg. A könyv elkészítésében egyik utolsó munkájaként közreműködött *Bánkúti Imre* is. Bár Ebergényi és Bivolínyi neve a magyar köztudatban szinte teljesen ismeretlen, de a szatmári békéhez vezető rögzös úton jelentős szerepet játszottak. Ebergényinek mint a császári-királyi hadsereg altábornagyának válogatott levelei sok új és színes részlettel világítják meg a szatmári béke létrejöttének körülményeit és az azután következő konszolidáció időszakát. Mindezeket pedig jól kiegészíti Bivolínyi naplója, melynek az 1710. november és 1711. május vége közötti része maradt fenn.

A források szerzőiről a könyv bevezetőjében közöl egy-egy rövidebb életrajzot Mészáros Kálmán. Ebergényi László 1656-ban született, vagyontalan nyugat-dunántúli köznemesi családba. Élete jelentős részét, mikor a kötelesség nem szólította el a házájától, Sopron vármegyében és Sopron városában töltötte. Fiatalon joggyakornok volt, végül mégis a katonai pályát választotta. Ebben közrejátszhatott az is, hogy Kollonich Ádám huszárezredében tevékenykedett hadbíróként. 1690-ben már százados volt, négy évvel később pedig alezredesként már ő irányította az ezredet. 1696-ban meg is házasodott: feleségül vette a fiatalon megözvegyült Falusy Lászlóné Széchenyi Juliannát. Bár házasságukat bőséges gyermekáldás kísérte, a felnőttkort mindössze két lány, valamint Ebergényi mostohalánya érte meg.

A századfordulón is folytatódott Ebergényi előmenetele a társadalmi életben. Előbb átvette gróf Pálffy János huszárezredét, majd I. Lipóttól a bárói rangot is elnyerte. A spanyol örökösödési háborúban az itáliai harcokban vett részt, mikor érte-

¹ H. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707–1710. Budapest, Nap Kiadó 2005.

² Pulyai János. Szatmári békekesség. Sajtó alá rend.: Bánkúti Imre. Budapest, Nap Kiadó 2007.